

СПОМЕНИ ЗА ТРАКИЯ И ЗА СЪБИТИЯ, СТАНАЛИ ТАМ, ОТ ТРАКИЙСКИ БЪЛГАРИ И ТЕХНИТЕ ПОТОМЦИ

ЗАТОЧЕНИЕТО НА ЖИТЕЛИТЕ НА ДОГАНХИСАР ОТ ГРЪЦКИТЕ ВЛАСТИ ПРЕЗ 1923 Г.

*Георги Ст. Сапунаров**

Това беше на 10/23 март 1923 г., седяхме вечерта край огнището. Баща ми се бе завърнал от проверка. Брат ми веднага замина след проверката за кошарата при стадото. Майка ми, трите ми сестри и аз сме около огнището. Баща ми каза, че е пристигнала много гръцка войска в селото, но никой не знае защо и за какво.

Рано сутринта на 11/24 март баща ми стана да занесе хляб на овчарите и на брат ми, но бил върнат от гръцки войници. Казал на майка ми, че селото е заградено и никого не пушат да излиза навън. Изплашен рекъл, че този път пак гръците нещо ще вършат. Ние се събудихме. Камбаната почна да бие. Нейният звън проряза сутринната ведрина, но тя биеше някак особено, тревожно, не както досега звънеше: за църква или за нещо друго. Всички се чудеха. След малко се съобщи всички да се събират на площада пред църквата. Щом се събрахме, главният на войските каза, че всеки е длъжен до един час да се яви пред него с ключовете на къщата и му ги предаде. Това бе заповед. Всеки трябваше да я изпълни.

Върнаха се по домовете си умислени: Какво ще стане? В това време стада овце и кози от кошарите почнаха да идват в селото, карани от гръцки войници, събираха ги в долния край на селото при църквата „Св. Никола“.

Тук бяха докарани всички стада, също волове, крави и друг

добитък. Събра се цялото население, предадоха ключовете на офицера, оставиха къщите пълни. Само някои си носеха горна дреха или халище. След като всички се събраха, хора и стада бяха подкарани към с. Дервент, без някой да знае къде ги водят. В детското ми въображение се рисува тая дълга върволица от хиляди хора и стада, която нямаше край. Колоната усилено се движи – малки, големи, млади, стари. Краката ни се подкосиха, а който оставаше назад, биеха го войниците. Встрани на колоната пеши войници, а начело вървеше офицер на бял кон. Всеки се моли дано се смили Бог над тях или пък град и гръм да прати, та всички да ни избие, за да не понасяме повече тия мъки.

Наближаваме теснината Чепелка. Часът бе около 5 след обед. В този момент вляво се чуха няколко изстрела, след това зачестиха към една малка рекичка. Наоколо всичко бе обрасло с дъб и габър. Спряха ни на една поляна, строиха цялото село в кръг, доведоха този, по когото стреляха. Това бе Кирю Сарджов. Той се опитал да бяга, та по него стреляха. Биха го, и го много. Вързаха ръцете му на гърба. Аз се притисках о майка си от страх. Тук отделиха всички мъже отделно от жени и деца, строиха ги в редици и ги подкараха напред, а подир тях на около 200 крачки вървяха жените, децата и добитъкът.

Сега още повече се изплашиха, защото мислеха, че всички мъже ще бъдат избити и затуй ги отделиха. Плачът и виковете още повече се усилиха. Краката ни се изпобиха от камъните, едва вървахме. Слънцето се скри зад хоризонта, почна да се стъмнява. Луната изскочи, но и тя не светеше приятно, и тя сякаш се възмущаваше от това, което вършеха гърците над българското население. Безкрайната върволица от хора и добитък, която държеше 2-3 км, почна да се разпокъсва. Едни вървяха много напред, други оставаха назад. Майка ми, аз и трите ми сестри вървахме заедно. Брат ми Митрю избягал от кошарата, щом разбрал каква е работата, а и мнозина от овчарите също бяха избягали. Баща ми бе напред заедно с всички мъже. Щом се смрачило, някои започнаха да бягат, самите войници разрешаваха, стига да им се дадат пари, за това спомагаше и теснината. Много жени с децата си избягаха, мъжете бяха здраво пазени. И ние решихме да бягаме. Отклонихме се от пътя, повървахме един километър и пак се върнахме, защото нямаше кой да ни

покаже пътя. А също ни тегнеше и мисълта какво ли ще стане с баща ни. Върнахме се. Стигнахме с бързина колоната от хора и добитък, преди да стигне в с. Дервент.

В с. Дервент пристигнахме към 9 ч. вечерта и го с голяма мъка. Спряха ни да ношуваме на юг от селото на една поляна на левия бряг на Малката река. Мъжете бяха на около 500 м далеко от жените и здраво пазени. Мъжете накладаха огньове, не толкова да се стоплят, колкото да може да се освети цялата поляна, та всеки да види своите деца и жена. Тук през нощта избягаха мнозина заедно със семействата си, и то, разбира се, който имаше пари скъпо да плати на войниците. Разигра се истинска търговия за откупване.

Цяла нощ никой не спа пред мисълта къде ще ни водят и какво ли ще правят с нас, макар да бяхме капнали от умора. Всички бяхме гладни, понеже не ни позволиха да си вземем от селото хляб. Майка ми постоянно ни събираше около себе си. Сестрите ми плачеха. Тази нощ беше страшна. Цяла нощ се чуваха плачове и ридания, и то не на един, а на хиляди, които огласяха постоянно нощта. Този плач се запечата в детската ми душа и понякога го чувах и насън. Много майки и моми бяха решили да сложат край на живота си, за да не ги сполети участта от 1913 г. при град Фере, защото пресни бяха още спомените от близкото минало, когато башибозуци и „автономистки“ аскер бяха клали българите от Дедеагачко и Ференско. Всички тръпваха от ужас при този спомен. Това караше мнозина да се изскубнат и хванат гората, макар чрез скъп откуп. Явиха се мъже, вземаха пари от жените си и плащаха. Казваха ни и ние да бягаме. Аз всичко наблюдавах и слушах. Баща ми не се яви при нас. Знаехме, че той няма пари в себе си, па и ние нямахме.

Най-после се съмна. Нощта ни се стори година. Слънцето огря околните върхове. Гърците забързаха да ни карат към Дедеагач. Тръгнахме. Към 10 ч. стигнахме в Дедеагач. Пътят Доганхисар-Дедеагач ни се стори толкова дълъг и неподлежащ на измерване, макар че беше 23 км. Пътят е оросен от сълзите на малки и големи. Всичко това е възпято от доганхисарци в песента „Заточение“.

Без да си отпочинем, веднага по една дървена скеля ни качиха на лодки и от лодките в парахода, който беше навътре в

морето на около 500 м. Пристанището на Дедеагач тогава не беше направено. Морето е плитко и не много удобно за пристанище. При качването на парахода мнозина изпаднаха в морето и веднага биваха извадени от гръцките моряци. Такъв бе случаят с Бойко Карабашев и др. Мене ме качи майка ми, като винаги ме държеше за ръка. Така бе и с по-малките ми сестри. Майка ми не изгубваше присъствие на духа. Тя също ни е говорила за патилата си при Фере през септември 1913 г. Параходът бе много голям, не само защото на мене се струваше така. Напълниха го с хора и добитък. Щом се качихме, веднага потегли. Разнесе се плач и писъци, всички се кръстеха и молеха. Бяхме обърнати към родните планини и поля. Може би това да е последно виждане, защото никой не знаеше дали ще има щастието да се върне.

Параходът бързо и леко се понесе по морските води. Близко 15 дни пътувахме все по море. Най-напред спря на пристанището в Кавала. Тук стояхме няколко часа, не разрешаваха никой да слиза, а всички умираха от глад. Не ни беше позволено да носим хляб, нито можеше отнякъде да се вземе. Но неколцина от мъжете – Никола Делигеоргиев и други, слязоха по корем чрез плъзгане по веригата, с която бе закотвен параходът на пристанището, за да купят хляб, никой не ги спря това да направят. Купиха доста хляб и го подхвърлиха в парахода на 15-25 м., защото по друг начин не можеше да се пренесе. След това по същия начин се качиха на парахода.

Продължихме пътя, минахме много острови и пристанища, но никъде не разрешаваха да се слиза. Цели 15 дни параходът ни носи из морето. Припомням си, че на едно пристанище, на някакъв остров, понеже параходът бе опрял о пристанището, аз по стълбата слязох. Но един стражар веднага ми удари една плесница, сякаш искри изскочиха от очите ми, майка ми посегна и ме дръпна. Хранехме се с хляб, който взехме в Кавала. Мнозина имаха пари, купуваха в парахода скъпо, а и помагаша на ония, които нямаха. Това бяха тези, чиито мъже бяха избягали от село. През тези дни мнозина се разболяха. А Иван Крайнов почина и за да не кажат гърците, че той е починал от някаква заразна болест, да обявят карантина на парахода, нашите решиха да го укрят и го хвърлиха в морето през нощта. Това бе направено и

гърците нищо не усетиха. Спомням си как плачеше жена му и около нея други жени се навъртаха и я успокояваха. Детето му бе на 3-4 години.

Най-после параходът спря на пристанището Волос. Слязохме, качиха ни на влака и веднага тръгнахме. Никой не питаше за добитъка, всеки гледаше да спаси живота си. Влакът спираше на всяка гара и спирка, като оставяше по 15-20 семейства. На последната гара Топузлар оставиха най-много семейства – над 100. Тук слязохме и ние. Гарата бе доста отдалечена от самото село. Всичко това се извършваше по предварително начертан план и доганхисарци така бяха пръснати из Лариска околия. Беше 4 часа след обед. Тръгнахме от гарата за селото пеш. Капнали от умора, изтощени поради глад и не спали толкова нощи, едва се движехме. Докато стигнем до средата на селото, от двете страни се трупаха стари и млади да ни гледат. Някои от зрителите хвърляха камъни, викаха, смееха се и мнозина от нас бяха ударени по краката и главите. Едно безчовечие, вместо да се смият над нас. В средата на селото ни спряха. Цялото село се събра да ни гледа. Настаниха ни близо до църквата в една къща, състояща се само от една дълга и широка стая, но ние наброявахме няколкостотин души. Всички натъпкани като сардели, едва можеше да се седне. Измъчвахме се. Следния ден бе Великден, великият християнски празник. Всеки си спомни за селото, за празника, за черкуването, за хората. Тоя ден още сутринта ни пуснаха да ходим из селото. Какво можехме в това положение да правим?

Едни тръгнаха да просят, други отидоха из близките ливади и ниви да събират треви, за да ги готвят, трети направо почнаха да ядат някои треви като добитък. Повече от 15 дни ни държаха като затворници в парахода и влака. Ние, малките, се наредихме пред вратите на църквата за просия. Отсега нататък започнаха още по-черни дни за нас. След няколко дни дойде нареждане десет семейства да отидат в с. Карачи, на 10-15 км на запад от с. Топузлар, по-близо до гр. Лариса, отколкото с. Топузлар. В тези 10 семейства бяха: Стою М. Сапунаров, Кръстю М. Сапунаров – без него, понеже бе избягал от селото, Петко Калоянов, Долови и др. На другия ден потеглихме за селото пак пеш. Стигнахме в селото и ни настаниха всички заедно в едно старо училище от

една стая. Уморени, изтощени, но трябва да се яде, няма откъде нищо да се купи.

Село Карачи бе чифликчийско. Почти всички ниви бяха на един богат грък, малка част от населението притежаваше имот, и то недостатъчен, а всички други работеха на богатия грък. Спомням си, и то много ясно, един ден след пристигането ни отидохме да просим хляб. Майка ми, аз, Станка Долова (сега жена на Грозю Анадолиев), нейната майка. Обиколихме селото, но никой нищо не ни даде. Протягахме ръка за просия и по това се разбираше за какво ходим по къщите, иначе не можеше да се разбере, не знаехме гръцки. След толкова обикаляне из селото върнахме се при другите с празни ръце. От глад ще измрем, няма кой да ни помогне. На следния ден всички възрастни мъже и жени отидоха да работят на богатия владетел, и то без пари – само за един сух хляб. Цял ден без отдих земеделска работа само за един сух хляб, който даваха още сутринта, за да могат да изпратят част от него на малките си деца.

Недалеч от селото имаше река, богата с риба. Лято беше, водата бе намаляла и рибата можеше лесно да се лови. Газехме из реката и с ръце ловехме риба, и то много. Баща ми, други мъже и ние, по-малките, често ходехме с тях на риба, връщахме се винаги с богат улов. Рибата много улесняваше изхранването ни. Често пъти баща ми и други ходеха в гр. Лариса да купуват главно хляб. Много пъти, макар и малък, отивах и аз с баща си. Лариса не бе много далеч, на 7-8 км, добре уреден. Представям си как се губехме из правите улици. Минавахме и край някаква пълноводна река, не можех да разбера накъде водата се движи.

След месец и половина дойде нареждане само нашето семейство да се върне в Топузлар. Защо бе това? Разделихме се с чичовото семейство. Връщаме се наново в Топузлар. Пътуваме по хубав път, вляво и вдясно, докъдето виждат очи всичко бе засято със зърнени храни, варива и други култури.

Бе в навечерието на жътва. Равнината изглеждаше идеално равна, от никакво възвишение ненарушавана. Като се върнахме в Топузлар, семействата бяха пръснати по 4-5 заедно да живеят и по различни махали. Нас ни поставиха при семейства Камушеви, Попчеви и др. Повечето от мъжете и жените отиваха да копаят канали за по-лесно оттичане на водите по време на дъжд.

Почвата бе черноземна, а и водоносният подпочвен хоризонт – близко до повърхността. Във време на дъжд ставаше непроходима кал. Други работеха по нивите или като слуги по къщите – така бе особено с много жени. Всички работеха само за един хляб. Много често се случваше, когато майка ми и баща ми не се връщаха вкъщи през деня, понеже работеха, аз и по-малките ми две сестри и други, с които живеехме, бивахме затваряни в стаята от много по-големи момчета гърци, и то по цял ден заключени, докато се върнат родителите ни. Такива гърчета често ни създаваха това измъчване. Но това се случваше не само с нас, а и с другите български семейства. Плакахме се. Никой не ни обърна внимание. Разбрахме, че всичко това се извършва по нареждане на административните власти, за да ни плашат и тормозят.

Щом се работи за един хляб, това е недостатъчно за изхранването на семейството. Ето защо родителите ни почнаха и нас, малките, да ни пращат на работа, за да можем и ние да си изкарваме хляба. Всеки разбира каква работа може да извърши една дете на 7-8 години. Моите родители ме дадоха на един грък да му пазя от птици нивата, засята с жито, която се намираше непосредствено до селските къщи. Нивата бе много голяма. Цял ден едва можех да я обиколя до четири пъти. Вечер се връщах при родителите си и заспивах веднага. Всичко това беше за един хляб. След прибирането на житото нашите ме дадоха на друг грък бакалин – да му паса коня, който имаше. Той освен хляба ми прибавяше и нещо друго за ядене. Така беше с всички други като мене. Едни пазеха нивите, други пасяха конете и т. н.

Страшни мъки прекараха доганхисарци в Лариска околия. Газеше ни главно малария. Трепереха от студ малките деца, а след това ги хвърляше в огън. Малко от тях се спасяваха. Нашите на треската почнаха да гледат като на чума. Дадохме повече от 400 жертви, особено в Топузлар, предимно малки деца и след това най-старите. В Топузлар имаше най-много. Почти всеки ден умираха, всеки ден камбаната биеше на умряло. А някои умираха по улиците, без някой да ги види, повечето старци, синовете на които бяха избягали в България още в село. Така намерихме в един хендек стареца Иван Тодоров, няколко дни след смъртта му. Много малко са семействата, които не дадо-

ха жертви. Някои семейства измряха напълно, други останаха с по един човек. Така например семейството на чичо ми Кръстю Митрев Сапунаров, състоящо се от 5 души, измря с изключение на него, който бе избягал в България. Измря цялото семейство на Мавер Димитров.

Семействата останаха без деца, поразени от мизерия, страдания, болести – малария. След 8-месечно заточение дойде нареждане, че ще си отиваме, но никой не вярваше. Отчаянието от психическо и физическо изтощение бе обхванало всички. На следния ден тръгнахме към гарата. Качихме се на влака и на всяка гара се качвах семейства, които по-рано бяха стоварени. Сега за първи път се виждаха и научавах за умрелите и страданията им. Пристигнахме в гр. Волос. Качихме се на парахода и след няколко дена пътуване стигнахме в Солун. Тук слязохме и стояхме 10 дена на улицата. В Солун умряха неколцина: жената на Стамо Зарев и др. След този десетдневен престой наново ни качиха на параход и след 4-дневно пътуване стигнахме Дедеагач. Никой до това време не вярваше, че ни карат за Дедеагач. Щом наближихме Дедеагач, разбраха всички, че действително ни връщат обратно в селото. Всички – малки и големи, почнахме да се радваме, сълзите от мъките се замениха със сълзи от радост. Параходът пак спря на около 500 м далеч от брега. Явиха се лодки да ни пренесат. Почнахме да слизаме, но гърците са ядосани, те нямат търпение да чакат да слизат всички. Затова нас, малките, горе от парахода като топки ни хвърляха в лодките. Това бе толкова страшно за нас, малките, та и сега, кога си спомня, особено насън, цял треперя от страх.

Тук, в града, стояхме близо месец. Улицата ни беше къща, захвърлени като псета, никой не се грижеше за нас. Бе гроздоберно време. Най-после пратиха ни да си отидем в селото. Но там заварихме войници и новозаселници от Мала Азия. Почти всеки се настани в своята си къща, но заедно с преселник. Започна нов живот за доганхисарци, живот много по-различен от този, преди да бъде окупирана Западна Тракия от гърците. Всичко бе ограбено. Къщите полуразрушени. Събраният имот от бащи и деди с черен труд на семействата бе разграбен от гръцките заселници-колонисти и от гръцките власти. Кошарите бяха изгорени, а в някои от тях бяха изгорени агнетата и яретата, както бе напри-

мер с нашата кошара в Голямата река. Един стихийен пожар на цялото село не би съсипал това мирно трудолюбиво българско население, както го оголи и съсипа внезапно му вдигане от гръцките власти, защото през пламъците и пушеците на пожара то все пак би успяло да спаси нещо от състоянието си. Всичко гърците получиха уредено и пълно, в изобилие, предадохме им и ключовете на къщите си.

След като се завърнахме в селото си от заточението, измряха още много хора. Това стана вследствие изтощение, глад и болести. По застъпничеството на по-видни мъже от селото ни пред гръцките власти, че трябва да се отпусне брашно, защото населението умира от глад, гърците се вслушаха в молбата, отпуснаха брашно. Но и сега показаха своето безочие. Раздадохме брашно, което приличаше на ярма, състоящо се от разни примеси. В една част имаше смляно стъкло и щом селяните ядоха, почувстваха ужасни болки в стомаха, придружени с гърчове и повръщане. От това брашно мнозина умряха, а други добиха болести, от които по-късно умряха. Така с голяма мизерия изкарахме зимата. Не стига това, но тормозът над нас бе много голям. Не разполагахме с къщите и имота си. Във всяка къща имаше колонисти гърци от Мала Азия и те разполагаха с къщата и имота и нас ни държаха като чужденци, като че ли под наем живеехме. Вечер бе забранено да има светлина по къщите. Забележат ли светлина в някоя къща, веднага влизаха в нея войници и налагаха подред бой на семейството. Ако случайно някой не се прибере навреме вкъщи, той биваше също пребит от бой. Тези свои постъпки гърците оправдаваха, че ние сме криели и хранили български „комити“ и всичко бе с цел да прокудят населението да се изсели в България.

А този непоносим живот принуди много семейства да избягат още същата година през планините в България. Останалите семейства през пролетта се заловиха да обработват част от своята земя и посадиха тютюн, малко житни храни и други култури. Така 1924 г. прекарахме, и то с големи мъки и страдания. Гърците на всяка стъпка все за „комити“ говореха, каквото и да видеха през нощта, все им се струваше, че са „комити“. Това бе чиста измислица. От ден на ден положението ставаше все по-непоносимо.

Един майски ден – 1925 г., когато пролетта бе изсипала цялата си благодат на земята, всички ние с голяма мъка трябваше да напуснем родното си село и земята, която тъй много обичахме. От селото отидохме в Дедеагач. Дадоха ни паспорти, като ни взеха всичките пари и ние останахме само с по една дреха на гърба си. Качихме се на влака и потеглихме за България. Минавахме през хубави български села и градове: Фере, Софлу, Димотика, потънали в богата зеленина, грамадни пространства, засети с черничев дървета. Влакът ни носи бързо към България, а нам ни се струва, че полека върви и мислим, че няма да стигнем.

Най-после стигнахме границата, пресякохме я и навлязохме в свободна България. Всички се радвахме, макар това да бе за кратко време. Слязохме на гара Свиленград. Тука нашите власти доста време ни протакаха, докато ни дезинфекцират дрехите. През всичкото време бяхме на открито, като чергари, но без черги, такива нямахме. Постеля ни бе земята, обрасла с хубава трева, а покривка – звездното небе. След прегледа, който, както казах, много продължи, казаха ни, че всеки е свободен да отива, където желае. Повечето доганхисарци решиха да се заселят в с. Орешец, Харманлийско. И нашето семейство отиде там. Вървахме до селото пеша. Властта не взе грижата да ни настани в селото и ние, след като стояхме на открито няколко дена и местните жители гърци не ни пускаха в къщите си, нашите решиха да отидат в Хасково. Днес най-много доганхисарци има в Хасково, после в Харманли, Свиленград, Кърджали, както и в околията им. Така „доброволно“ бе изселено село Доганхисар през 1925 година.

*Текстът е публикуван в брой 4, април 1940 г., на списание „Завет“